

ҮНДЭСНИЙ АДИЛСАЛ

М.Мөнхзул

ХААИС, Эдийн засаг, бизнесийн сургууль,
Нийгмийн ухааны тэнхимийн дэд профессор

Г.Уянга

ХААИС, Эдийн засаг, бизнесийн сургууль,
Нийгмийн ухааны тэнхимийн ахлах багш

Хураангуй:

Энэхүү өгүүлэлд орчин үеийн улс төр судлалын судалгааны ажлын хүрээнд “адилсал”, “үндэсний адилсал” гэсэн ойлголтуудыг авч үзэх болно. Эдгээр ойлголтуудыг бүрдүүлэгч хэсгүүд болон тэдгээрийн шинж чанаруудыг тодруулав.

Түлхүүр үгс: үндэстэн, адилсал, үндэсний адилсал.

Үндэсний адилсал буюу үндэсний өөрийн ухамсар нь үндэсний болон угсаатны шинжийг бүрэлдүүлдэг онцлогтой нь холбоотой тухайн хүний өвөрмөц байдал юм. Хэдийгээр үндэсний адилсал хэмээх ойлголт нь “иргэншил”, “үндэстэн” гэсэн ойлголтууд ойролцоо боловч түүнийг бүрдүүлэгч хүчин зүйлсүүд нь өөр юм. Юуны өмнө “адилсал”, “үндэсний адилсал” гэсэн ойлголтуудыг авч үзэх хэрэгтэй. Үүний тулд:

- Identity хэмээх нэр томъёоны тодорхойлтуудыг авч үзэх
- Үндэсний адилсал хэмээх ойлголтын мөн чанарыг авч үзэх

Үндэсний адилсал нь тухайн үндэстний уламжлал, соёл, хэлээр илэрхийлэгддэг цогц ойлголт юм¹. Үндэсний адилсал нь хүний иргэний харьяалалаас үл хамааран бүлэг хүмүүстэй хуваалцдаг үндэсний мэдрэмж байж болно. Үндэсний адилсал нь “тэд”, “бид”, “ялгаатай байдлаа мэдрэх” зэрэг сэтгэл зүйн онцлог юм².

Сүүлийн үед судлаачид энэ асуудалд анхаарлаа хандуулж байгаа бөгөөд үүнийг хэд хэдэн нөхцөл байдалтай холбон тайлбарлаж болно. Адилсалын асуудал нь даяаршлын нөхцөлд хоёрдмол утгатай, зөрчилдөөнтэй, шинж чанараараа огт өөр утгатай болж байна. Энэ ойлголтыг тайлбарладаг аргууд ч өөрчлөгдсөн. Энэхүү асуудлыг судалснаар соёл иргэншлийн онцлог, шинж чанарыг тодорхойлох боломжтой болох бөгөөд энэ нь адилсал үүсэх нөхцлийг бүрдүүлдэг. Шинжлэх ухааны судалгааны бүтээлүүдээс үзэхэд адилсалын тухай олон тодорхойлолт байдаг. Эртний Грекийн үеэс эхлээд өнөөгийн өрнөдийн философийн бүтээлд “адилсал” хэмээх нэр томъёог хэрэглэж ирсэн байна. Identity нь латин хэлний “таних” гэсэн үгнээс гаралтай. Сэтгэл судлаачид адилсалыг субъект нь өөрийгөө өөр субъектүүдэд хамааруулан үзэхийг хэлнэ гэж томъёолдог. С.Хантингтон адилсал нь хувь хүн юмуу бүлэг нь өөрийгөө ухамсарлахуй гэж үзсэн³. Харин психоанализмын хүрээнд З.Фрейд адилсалыг “эго буюу би” гэж үзсэн. Адилсах үйл явц нь хувь хүний төлөвшил бөгөөд хувь хүн өөр субъектүүдтэй өөрийгөө адилтган үзэх туршлага юм⁴.

¹ . Искусство и цивилизационная идентичность. Н.А.Хренов. «История мировой культуры». М.,2007. Стр. 603

² Definition of National Identity in English Oxford Dictionary.

³ Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М.2004. Стр. 635

⁴ Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого “Я” [Электронный ресурс]

<http://www.magister.msk.ru/library/philos/freud001.htm>.

19.02.2020.

Э.Эриксон адилсалыг хувь хүний өөрийгөө танин мэдэх үйл явцын түүхэн удамшил гэж үздэг⁵. Э.Эриксоны үзлээр адилсал нь хоёр түвшинд илэрдэг. Эхний түвшин нь хувь хүн өөрийгөө бүлэгтэй ижилсүүлэх цаг хугацаа, орон зайны тасралтгүй үргэлжлэх оршихуй. Хоёр дахь түвшин нь бусдад хүлээн зөвшөөрөгдөх явдал. Дээрх хоёр түвшний эерэг тал нь хүн нийгмийн орчинд ямар байр суурьтай байхыг онцолсон, сөрөг тал нь хүн ямар байх ёсгүйг хэт хатуу баримталсан байдаг. Хэрвээ нийгэм дэвшилттэй хөгжилтэй бол эерэг тал нь давамгайлах боломжтой. Адилсах үйл явц нь үнэлэмжийн төлөвшилттэй ижил гэж Э.Эриксон үзсэн байна. Ижилсэх хэрэгцээ дууссан үед өөрийгөө таниулах хэрэгцээ эхэлдэг. Энэ нь хүн хүүхэд насандаа ижилсэх хэлбэрийг өөртөө шингээснээс үүсэх бөгөөд цаашлаад хувь хүн нийгэмд таниулах хэн болох ёстойгоо мэдэх үйл явцаас эхэлдэг. Э.Эриксоноос өмнө Ж.Г.Мид “Би”-гийн хоёр үе шатны (хувь хүн ба бусдын өөртөө хандах хандлага) хоорондын эмпирик харилцааг илрүүлэхийг оролдсон⁶. Түүний энэхүү санааг Ю.Габермас цааш нь үргэлжүүлсэн. Хувь хүний бусадтай харилцах нь түгээмэл шинжтэй⁷.

“Адилсал” гэдэг ойлголтын талаар Английн социологич А.Гидденсийн боловсруулсан хоёр туйлт тайлбар байдаг. Нэг талаас дасан зохицох үнэмлэхүй чадвар, нөгөө талаас өөрийгөө бусдаас тусгаарлах чадвар юм. Түүний үзлээр өөрийгөө таних чадвар нь хүний сэтгэл зүйн давхаргад суурилсан байх ёстой⁸.

Үндэсний адилсалын тухай асуудал судалгааны олон бүтээлд дурдагддаг. В.Кочетков “Орчин үе дэх үндэсний болон угсаатны адилсал” хэмээх бүтээлдээ үндэсний адилсалыг психоанализмын үүднээс авч үзсэн байдаг. Үүндээ орчин үеийн нийгмийн бүрдүүлж хөгжүүлэхэд адилсалын ач холбогдлыг үнэлсэн байна. Тэрээр үндэсний адилсалыг хувь хүний өөрийн үндэстэн, үндэсний төртэй харилцах харилцааны хариу үйлдлийг тусгасан соёлын хэмжээ гэж тодорхойлсон⁹.

Түүнчлэн Ю.А.Кожевников “Даяаршиж буй ертөнц дэх үндэсний адилсалын хямрал” бүтээлдээ үндэсний адилсалыг янз бүрийн “хэмжээ” болон “шинж чанар”-ын хослолоор авч үзсэн. Үндэсний адилсал нь цогц, олон талт, нийгмийн үзэгдэл гэж толорхойлогддог. Үндэсний адилсал нь сэтгэл зүй, соёл, түүх, нутаг дэвсгэр, улс төрөөр дамжин бэлгэдлийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Ингэснээрээ өөрийн гэсэн үндэсний соёл, ёс суртахуун, нийгмийн үнэт зүйлс, соёлын хэм хэмжээ, үзэл санааг бий болгох үндэсний нийгэмлэг болдог. Үндэсний адилсал нь бодит байдал дээр янз бүрийн нөлөө, өөрчлөлтөнд өртөж байдаг. Мөн цааш үндэсний адилсал нь тухайн үндэстэнд харъяалагддаг хүмүүсийн хооронд байдаг “чухал шинж чанаруудын нэгдэл” гэж тэмдэглэжээ¹⁰.

Үндэсний эрх ашгаа дээдлэх энэхүү үндэсний үзлээс үндэсний адилсалаа тодорхойлох эх сурвалж бий болно. Үндэсний адилсалыг хөндлөнгөөс нь тогтоохдоо хэл, соёл, гадна төрх зэрэг байдал дээр үндэслэдэг хэдий ч хамгийн чухал нь дэлхий дахинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн тусгаар тогтносон үндэстэн байх явдал юм. Учир нь үндэсний адилсал нь хувь хүн аль нэг үндэстэнд харъяалагдах гол хүчин зүйл бөгөөд өөрийгөө адилтгах явдал юм. Үндэсний өөрийн ухамсрын улс төрийн шинж нь хүмүүсийн хувийн чанар, тухайн үндэстэн-ястны, үндэстэн-угсаатны, улс төрийн хамаарлаа ухамсарлах үндэсний адилсалд суурилдаг байна. Үндэсний адилсал, угсаатны адилсал, угсаатны гарал үүсэл зэрэг нь ХХ зууны дунд үеэс шинжлэх ухаанд нэвтэрсэн цоо шинэ ойлголтууд юм.

Үндэсний адилсал нь улс төрийн онцлог, эзэнт гүрэн, улс төрийн соёл, иргэншил, эх оронч үзэл зэргийг хэсэгчлэн хамарсан олон хэмжээст түүхэн ойлголт юм. Үүнийг ойлгохын тулд үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх хэрэгтэй. Үндэсний адилсал нь нийгмийн

⁵ Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. 1996. Стр. 344

⁶ Мид Дж. Дух, самость и суспильство з точки зору социального бихевиориста. – К.: Украинский центр духовное культуры, 2000. Стр 123-127.

⁷ Габермас Ю. Философский дискурс Модерну. – К.: Четверта хвиля, 2001. Стр 290

⁸ Giddens A. Modernity and Self – Identity / A/ Giddens. – Stanford, 1991. – P. 47.

⁹ Кочетков В. В. Национальная и этническая идентичность в современном мире. М. 2012. Стр. 214-227.

¹⁰ Кожевникова Ю.А. Кризис национальной идентичности в глобализирующемся мире. М., 2012. –Стр. 22

бүрэн бүтэн байдал, төрийн оршихуйн асуудалтай шууд холбоотой. Хүмүүсийг нийтлэг соёл, түүх, газар нутаг, хуувь тогтоомжууд нэгтгэдэг. Эдгээр нь хүмүүсийн бэлгэдлийг бэхжүүлдэг. Аливаа улс үндэстний хүмүүс бүгд бие биенийгээ танихгүй, магадгүй бүх газар нутгаараа явж үзээгүй ч гэсэн бэлгэдлээрээ төр улсынхаа дүр төрхийг төсөөлдөг.

Үндэсний адилсал нь хүүхэд байх үеэс сэтгэцийн хөгжлийн үе шаттай уялдан хэд хэдэн шатыг дамжин үүсэж хөгждөг. Пиаже үндэстэнд хамаарагдах хүүхдийн ухамсрыг (хүүхдийн үндэсний өөрийн ухамсрыг) хөгжүүлэх үзэл баримтлалыг дэвшүүлсэн хүмүүсийн нэг юм. Пиаже хүүхдэд угсаатны онцлог нь хөгжих 3 үе шатыг тодорхойлсон байдаг. 6-7 насандаа хүүхэд өөрийн үндэс, угсааны талаарх анхны, хэсэгчилсэн, системгүй мэдлэгийг олж авдаг. 8-9 насанд хүүхэд өөрийгөө угсаатны бүлэгтэйгээ ижил хэмжээнд тодорхойлдог. 10-11 насанд угсаатны адилсал нь бүрэн бүрэлдэн тогтож¹¹ цаашдаа өдөр тутмын соёлын онцлогоосоо шалтгаалаад үндэсний адилсал нь хөгждөг байна.

Үндэсний адилсал нь хэн болохоо танихаас гадна түүний үнэлгээ, гишүүнчлэлийн ач холбогдлыг илэрхийлдэг бол харин “айдас, нэр төр, бардамнал, дургүйцэл нь угсаатнуудын хоорондын шалгуур юм”¹². “Эдгээр мэдрэмжүүд нь тухайн угсаатны сэтгэл хөдлөл, ёс суртахуунтай нь гүнзгий холбоотой бөгөөд хувь хүн төлөвших явцад үүсэн бий болдог байна”¹³. Үндэсний адилсал нь үндэсний өөрийн ухамсарт чухал үүрэгт гүйцэтгэдэг. Тухайлбал, “хүн төрөлхтний түүхийн эртний үед үүссэн өөрсдийнхөө гарал үүслийг ямар нэгэн амьтантай зүйрлэдэг сэтгэл зүйгээс эхлэн өөрийгөө ухамсарлах ухамсар бий болсон байна”¹⁴.

Үндэсний адилсал нь зан үйлийн онцлогийг илэрхийлсэн нийгмийн шинж юм. Тэр нь дотроо өөрийн үндэстний онцлогийг илэрхийлсэн ухамсрын талаарх мэдлэг, өөрийн үндэстнийг үнэлэх гишүүнчлэлийн ач холбогдол гэсэн танин мэдэхүйн хоёр үндсэн бүрэлдэхүүн хэсэгтэй. Үндэсний адилсал хүний амьдралын туршид ихэвчлэн өөрчлөгддөггүй, хөдөлгөөнгүй хэвээр хадгалагддаг ба ямар ч насны хүн өөрийгөө ухамсарлахад түлхэц болж өгдөг. Зарим угсаатны сэтгэл судлаачид “үндэсний адилсалыг үндэстний хамгийн чухал шинж тэмдэг хэмээн онцолдог байна”¹⁵. Угсаатны адилсалын эерэг хандлага нь угсаатны мэдрэмжид тулгуурласан сэтгэл ханамж, хүсэл бахархал, амжилт бүтээлээр илэрдэг. Харин сөрөг хандлага нь өөрийн угсаатны онцлогийг буруушаах, мэдрэмжийг үгүйсгэх, доромжлох, бусад угсаатан, ард түмнийг илүүд үзэх шинжээр илэрдэг. Үндэсний адилсалын гол шинж нь үндэстэн өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжээс өөрийгөө ухамсарлах ухамсар билээ. Мөн эцэст нь “хувь хүний өөрийнх нь чадвар, угсаатны үүргийг үнэлэх байдал, бусад ард түмнүүдийн дунд үндэстнийхээ ач холбогдлыг үнэлэх үнэлэмж маш чухал”¹⁶.

Орчин үед “адилсал”-д дүн шинжилгээ хийж, шинжлэх ухааны судалгаанд өргөн ашиглаж байна. Энэ нь ч санамсаргүй зүйл биш. “Даяаршлын эрин үе дэх улс төр, эдийн засаг, соёлын өөрчлөлтөөс шалтгаалж хүний амьдрал, үйл ажиллагааг олон талаас нь судалдаг судлаачид тэднийг дагасан олон үзэл баримтлалтай холбоотой”¹⁷. Судлаачдын гаргасан ажлын агуулгатай танилцаж түүнд дүн шинжилгээ хийхэд “үндэсний адилсал”, “үндэсний өөрийн ухамсар”-ийн тухай ойлголтуудыг янз бүрээр илэрхийлсэн байдаг. Тухайлбал, В.Ю.Хотинец үзлээр “угсаатны адилсалыг угсаатны өөрийн ухамсрын өндөр түвшний үзүүлэлт гэж үзэх хэрэгтэй”¹⁸ болж байна. Тэгвэл эсрэгээрээ “угсаатны өөрийн

¹¹ Вальцев С. В. Факторы формирования национальной психологии // Проблемы современной науки и образования. 2012. № 2 (2). Стр. 20-22.

¹² Солдатова.Г.У. Психология межэтнической напряженности. М.,1998. Стр 75

¹³ Мөн тэнд. Стр 49

¹⁴ Поршнева Б. Ф. Социальная психология и история. М., 1979. Стр. 83.

¹⁵ Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. М., 1983, Стр. 45-48.

¹⁶ Крысько В. Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. Курс лекций. – М., 2002, Стр.109

¹⁷ Бауман.З. Идентичность в глобализирующемся мире // Бауман, З. Индивидуализи/ рованное общество : пер. с англ. М.,2002. Логос. Стр.390

¹⁸ Хотинец.В.Ю. Этническое самосознание. СПб. : Алетейя.,2000. Стр.240

ухамсрын гол шинж үзүүлэлт нь угсаатны адилсал бөгөөд тэр нь илүү өргөн ойлголт”¹⁹ гэж үзэх хандлага бий. Т.Г.Стефаненко угсаатны адилсал нь тухайн хүний нийгмийн танин мэдэхүйн салшгүй нэгэн хэсэг болохынхоо хувьд тухайн угсаатны төлөөлөгчийн хувьд сэтгэл хөдлөл, өөрийгөө ухамсарлах үйл явцын үр дүн гэж үздэг. В.Н.Павленко үүнтэй төстэй байр суурийг баримталж угсаатны адилсал нь тодорхой нийгэмд гишүүнчлэлтэй байх явдал бөгөөд зөвхөн сэтгэл хөдлөлийн ухамсар төдий биш юм. “Ер нь энэ бол нэлээн төвөгтэй үзэгдэл бөгөөд үүнд танин мэдэхүйн болон сэтгэл хөдлөлөөс гадна зан үйл ч орно”²⁰. Хувь хүн өдөр тутмын амьдралдаа соёл, дадал зуршлаас гадна тухайн угсаатны гишүүн болохоо байнга батлан харуулж байдаг.

Үндэсний адилсал нь нийгэм, улс төрийн бодлогыг тодорхойлж, үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх зорилгыг бий болгож байх ёстой. Үндэсний адилсалын шинж чанарын бүрдэл нь дараах агуулгыг илэрхийлдэг.

1. Нийгэм-үндэсний (хэл, соёл, эдийн засаг, өдөр тутмын үйл ажиллагаа)
2. Улс төрийн-үндэсний (төрийн эрх мэдэл, төрийн байгууллагууд, хил, арми, төрийн тэргүүн, төрийн харяалал, сүр сүлд)

Дээрх хоёр бүрэлдэхүүн нь үндэсний адилсалыг тодорхойлдог байна.

Үндэсний адилсал бол зөвхөн архив, уламжлал, нутагшилт төдийгүй олон түмнийг орчин үеийн ертөнцөд нэгтгэх арга хэрэгсэл юм. Тийм учраас үндэсний адилсалыг шинжилж, үнэлэх, цаашлаад даяаршлын үйл явц дахь үндэсний адилсалыг судлах шаардлагатай байгаа. Даяаршлын нөхцөлд үндэсний адилсал үүсэх нь нэг талаас тусгаар тогтнол, бусад үндэстэн-угсаатнуудаас хол байх, үндэсний нэгдмэл “Би”-гээ хайх, нөгөө талаас даяаршсан нийгэмд өөрийн байр сууриа илэрхийлэх өрсөлдөөнд оролцох замаар тодорхойлогддог.

Орчин үед үндэсний адилсал нь үндэстэн болж байна. Хэдий тийм боловч үндэсний адилсалыг тодорхойлдог хэлбэрүүд нь холбоотой байсаар байна. Тиймээс даяаршлын нөхцөлд үндэсний адилсал нь субъектив хүчин зүйлсийн ялгарал, хуваагдал, нэгдлийн системтэй үйл явц болдог. Үндэсний адилсалын үйл явц дахь нарийн төвөгтэй байдал нь соёлын олон талт байдал, бэлгэдэл нийгэм, улс төрийг бодит байдалд нийцүүлэхэд оршино. Тиймээс өнөөгийн даяаршсан ертөнцөд үндэсний адилсалыг судлах нь нийгэм-танин мэдэхүйн болоод онол арга зүйн ач холбогдолтой. Учир нь үүнийг социологийн бие даасан томоохон судалгаа, хэлэлцүүлэгтэй адил томъёолж болно.

Үндэсний адилсал нь олон талт шинж чанартай бөгөөд үүнийг хэзээ ч нэг бүрдэл хэсэгт оруулж үзэж болдоггүй. Үндэсний адилсалыг бий болгож бүрдүүлэх үйл явц нь мөн чанарын хувьд субъектив тул цаг хугацааны явцад байнга өөрчлөгдөн хувьсаж байдаг. Орчин үеийн шинжлэх ухаан болон олон нийтийн цахим ертөнцөд “үндэсний асуудлууд” дахин сөхөгдөж байна. Энэ нь дэлхийн интеграцилах үйл явцтай холбоотой. Дэлхийн соёл, эдийн засгийн нөлөөн дор үндэстнүүд бүрмөсөн алга болох, эсвэл өөр шинэ шинж чанаруудыг олж авч байгаа өнөөгийн нөхцөлд үндэсний төр улсыг ойлгох зөрчилтэй үзлүүд ч мөн бий болж байна.

Дүгнэлт

Үндэсний адилсал нь нийгмийн харилцаанд хамгийн их хэрэглэгддэг зүйл юм. “Адилсал” хэмээх нэр томъёо нь ХХ зууны төгсгөлд улс төрийн философийн хүрээнд анх ашиглагдсан байна. Үндэсний адилсал үндэсний залгамж чанар, тогтвортой байдал, үндэс угсаа, үндэстэн өөрийгөө танин мэдэх, ухамсарлах гэсэн ойлголтуудтай холбоотой бөгөөд тодорхой хэмжээгээр дээрх шинж чанаруудыг агуулсан байдаг. Үүнийг хувь хүний хил хязгаараас давж нийгэмд өөрийгөө тодорхойлох гэж ойлгож болно.

¹⁹ Стефаненко, Т.Г. Этнопсихология : учебник для вузов. М,2004. Аспект Пресс. Стр.368

²⁰ Павленко, В.Н, Таглин, С.А. Общая и прикладная этнопсихология. М.,2005. Товарище/ство науч. изд. КМК. Стр.483

Резюме

Национальная идентичность — наиболее часто используемая категория в анализе общественного взаимодействия, социальной коммуникации. Данный термин окончательно закрепился в социально-философском дискурсе в конце XX в. Национальная идентичность ассоциируется с понятиями самобытности, преемственности, устойчивости, отождествления и осознания своей этнической и национальной принадлежности и характеризуется качественной определенностью. Ее сущность выходит за границы отдельной личности и затрагивает самоидентичность социальной системы.

Abstract. National identity may refer to the subjective feeling individual shares with a group of people about a nation.

Keywords: national, identity, nation state

Ашигласан ном, материал

1. Искусство и цивилизационная идентичность. М. 2007.
2. Кожевникова Ю.А. Кризис национальной идентичности в глобализирующемся мире. М., 2012.
3. Кочетков В. В. Национальная и этническая идентичность в современном мире. М., 2012
4. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого “Я” [Электрон ном] <http://www.magister.msk.ru/library/philos/freud001.htm>.
5. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности . М. 2004.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. 1996.
7. Габермас Ю. Философский дискурс Модерну. М., 2001.
8. Мід Дж. Дух, самість і суспільство з точки зору соціального біхевіориста. – К.: Український центр духовної культури, 2000.
9. Definition of National Identity in English Oxford Dictionary [Электрон ном]. – https://www.lexico.com/en/definition/national_identity.
10. Giddens A. Modernity and Self – Identity / A/ Giddens. – Stanford, 1991.